

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора психологічних наук, професора

Данилюка Івана Васильовича

на дисертацію Гуляк Уляни Миколаївни

«Мотиваційно-ціннісні детермінанти бойової діяльності військовослужбовців Збройних Сил України», представлену до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія»

Актуальність теми дисертаційного дослідження Гуляк Уляни Миколаївни не викликає сумніву, адже незважаючи на те, що передові технології та оптимізовані процеси відіграють значну роль у бойовій діяльності, все ж людський фактор залишається вирішальним у цій сфері. Саме люди можуть перетворити можливості на успіх або поразку. Тільки знаючи чинники, що спонукають людину до дії, мотиви та цінності, які покладено в основу її діяльності, можна розробити ефективну систему форм і методів управління людиною. З огляду на те, що мотиви людини зумовлені її потребами та цінностями, залежно від того, наскільки бажаним чи небажаним є стимул, люди або вдаються до певних видів діяльності, або уникають їх. Мотивація дає змогу пояснити й передбачити поведінку людини. Враховуючи вищезазначене, у контексті бойової діяльності нагальним є питання формування мотивації і ціннісних орієнтацій як невід'ємної складової розвитку особистості військовослужбовця.

Актуальність теми дослідження підтверджує її узгодженість з пріоритетними напрямками наукових досліджень. Дисертаційне дослідження Гуляк У.М. зумовлено тенденціями розвитку Збройних Сил України, націленістю їх на реформування відповідно до стандартів НАТО, виконанням вимог керівних документів щодо комплектування Збройних Сил України професійним та вмотивованим персоналом, а також умовами динамічних перетворень, які відбуваються в Україні внаслідок збройної агресії з боку Російської Федерації; відповідно до положень Стратегічного оборонного бюлетеня щодо укомплектування Збройних Сил України умотивованим та готовим до відсічі збройної агресії особовим складом, що передбачає необхідність розуміння керівниками структури та змісту мотиваційно-ціннісної сфери військовослужбовців; а також стратегії та способів її розвитку; а також відповідно до плану наукової та науково-технічної діяльності Національного університету оборони України у межах розроблення науково-дослідних робіт: «Формування психічної стійкості військовослужбовців до бойових умов» (державний реєстраційний номер 0121U110117); «Обґрунтування доцільного варіанта побудови системи психологічного забезпечення військ (сил) Збройних Сил України з урахуванням досвіду збройних сил провідних країн – членів НАТО» (державний реєстраційний номер 0122U200865).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечені адекватною і оптимальною дослідницькою методологією, системним аналізом теоретичного матеріалу, переконливою базою вітчизняних і зарубіжних першоджерел, комплексним застосуванням емпіричних і теоретичних, кількісних і якісних методів, достатнім обсягом вибірки досліджуваних.

Структура дослідження є логічною та послідовною, відповідає поставленим завданням, обумовлена метою і предметом дослідження. Робота складається зі вступу, 3 розділів по 3 підрозділи в кожному, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Мета дисертаційного дослідження – теоретично обґрунтувати й емпірично дослідити мотиваційно-ціннісні детермінанти бойової діяльності військовослужбовців Збройних Сил України за призовом під час мобілізації, на особливий період. Розробити та апробувати програму психологічного тренінгу підтримки та корекції мотиваційно-ціннісних детермінант військовослужбовців в умовах бойових дій.

Ознайомлення зі змістом дисертації Гуляк У. М. дає підстави вважати, що її авторці вдалося досягти поставленої мети та успішно виконати сформульовані завдання.

У розділі 1 *«Теоретико-методологічні основи дослідження мотиваційно-ціннісних детермінант бойової діяльності військовослужбовців»* висвітлено результати теоретико-методологічного аналізу підходів до дослідження мотиваційно-ціннісної сфери особистості військовослужбовця Збройних Сил України за призовом під час мобілізації, на особливий період як наукової проблеми. Визначено сутність і зміст психологічного впливу мотиваційно-ціннісних детермінант на бойову діяльність. Досліджено систему цінностей військовослужбовців за призовом під час мобілізації, на особливий період. Запропоновано дефініцію понять «мотиваційно-ціннісна сфера особистості військовослужбовця», «мотиваційно-ціннісні детермінанти бойової діяльності військовослужбовців», а також уточнено їх зміст та структуру.

Авторкою показано, що мотиваційно-ціннісна сфера відображає суб'єктивне ставлення особистості до соціальної дійсності, що проявляється як мотивація діяльності особистості, поведінка в різних ситуаціях і сферах життя.

Дисертанткою з'ясовано, що мотиваційно-ціннісна сфера визначає початок, спрямованість, характер і зміст поведінкової активності особистості, формує загальне ставлення до світу, до життя, до себе та оточуючих, надає особистісного сенсу діям, вчинкам, поведінці.

У межах розділу авторка обстоює позицію, що мотивація є рушійною силою бойової діяльності військовослужбовця. Визначає провідну роль внутрішньої мотивації як такої, що забезпечує спрямування зусиль на виконання визначених завдань, підтримання високої інтенсивності діяльності та збереження енергійності у виконанні цих завдань протягом тривалого часу. Крім того, обґрунтовує, що підтримання бойової активності в найбільш несприятливих умовах можливе лише тоді, коли така діяльність має сенс.

Військовий, озброєний сенсами, розумінням вищої мети або місії, поряд з автономністю та майстерністю здатен підтримувати свою внутрішню мотивацію стійкою та виконувати завдання бойової діяльності з високою інтенсивністю. У свою чергу цінності, у яких військовослужбовець вбачає сенс, стають основою для його мотивації і, отже, напряду впливають на персональні та командні результати бойової діяльності.

У розділі 2 «*Організація емпіричного дослідження мотиваційно-ціннісних детермінант бойової діяльності військовослужбовців за призовом під час мобілізації, на особливий період*» наведено загальну характеристику організації, вибірки і методів дослідження, етапи наукового пошуку та отримані результати емпіричного дослідження особливостей мотиваційно-ціннісних детермінант бойової діяльності військовослужбовців ЗС України.

Емпіричне дослідження має логічну структуру, зміст розділу послідовно розкриває одержані авторкою результати:

1) здійснено аналіз психологічних аспектів бойової діяльності військовослужбовців Збройних Сил України за призовом під час мобілізації, на особливий період, з акцентом на дослідження їх мотиваційно-ціннісної сфери. Результати аналізу відображені в розробленій концептуальній моделі, яка пояснює взаємозв'язки між особистісними цінностями, мотиваційними детермінантами та бойовою ефективністю. Запропоновану концептуальну модель впливу мотиваційно-ціннісної сфери на бойову діяльність військовослужбовців взято за основу проведення емпіричного дослідження.

2) обґрунтовано положення, що мотиваційно-ціннісна сфера військовослужбовців є багатокомпонентною системою, в якій особистісні цінності відіграють провідну роль у структурі мотивації можуть бути визначені як одна з основних умов становлення та функціонування мотиваційно-ціннісної сфери військовослужбовців. Встановлено також, що мотиваційно-ціннісні детермінанти бойової діяльності військовослужбовців опосередковують вплив особистісних цінностей на процес (початок, спрямованість, характер, зміст) і результат (особистісне зростання, соціальна інтеграція, фізичне та моральне здоров'я, інтелектуально-естетичний розвиток, служіння) діяльності;

3) описано етапи емпіричного дослідження (підготовчий, констатувальний та формувальний), що передбачають визначення критеріїв діагностування мотиваційно-ціннісної сфери особистості військовослужбовця (ціннісний, мотиваційний, діяльнісний); підбір та обґрунтування діагностичних методик; визначення на основі збору та статистичного опрацювання емпіричних даних структури та особливостей розвитку ціннісної сфери особистості, а також впливу особистісних цінностей на формування мотиваційно-ціннісних детермінант, а саме на бойову діяльність військовослужбовців; розробку та експериментальну перевірку ефективності технології психологічної підтримки та корекції мотиваційно-ціннісної сфери особистості військовослужбовця, а саме створення тренінгових програм, що спрямовані на підтримання та корекцію мотивації військовослужбовців через психологічних інтервенцій; здійснення кількісно-якісної характеристики досліджуваних осіб;

4) здійснено детальний опис змісту та обґрунтування авторського опитувальника, який дає змогу визначити рівень професійної мотивації та встановити мотиваційні джерела, визначити ієрархію особистих цінностей та їх відповідність усталеним військовим ідеалам і традиціям.

У розділі 3 «Емпіричне дослідження мотиваційно-ціннісних детермінант бойової діяльності військовослужбовців за призовом під час мобілізації, на особливий період» висвітлено основні результати емпіричного дослідження мотиваційно-ціннісних детермінант бойової діяльності офіцерів та сержантів і солдатів Збройних Сил України.

Дисертанткою встановлено специфічні аспекти мотивації зазначених груп військовослужбовців та виявлено відмінності між ними. Здійснено опис моделей мотиваційно-ціннісних детермінант бойової діяльності військовослужбовців Збройних Сил України (за категоріями), що дали змогу точно ідентифікувати ключові чинники, які впливають на бойову мотивацію різних категорій військовослужбовців і виявити взаємозв'язки між різними аспектами їх мотиваційної структури. Крім того, представлено результати впровадження психологічних тренінгових програм підтримки та корекції мотиваційно-ціннісних детермінант військовослужбовців Збройних Сил України за призовом під час мобілізації, на особливий період.

Моделі мотиваційно-ціннісних детермінант бойової діяльності офіцерів та сержантів і солдатів Збройних Сил України вказують на те, що ключовими чинниками, які впливають на професійну мотивацію офіцерів, є конформність, визнання та цікава праця, що підкреслює важливість соціальних норм і підтримки колективу. У сержантів і солдатів найбільший вплив мають соціальні контакти і цікава праця, що свідчить про важливість соціальної взаємодії і отримання задоволення від роботи. Ці моделі відображають різні акценти в мотиваційних орієнтаціях кожної групи і підкреслюють необхідність диференційованого підходу до їхньої підтримки та розвитку.

На підставі ґрунтовного аналізу моделей мотиваційно-ціннісних детермінант військовослужбовців, що впливають на бойову діяльність, дисертанткою запропоновані напрями підтримки та корекції мотиваційно-ціннісної сфери військовослужбовців шляхом проведення психологічних тренінгів, що виявилися ефективним інструментом для ключових мотиваційних показників. Отримані результати підтверджують, що цілеспрямовані психологічні інтервенції, спрямовані на посилення соціальної підтримки та визнання; зменшення негативного впливу внутрішніх процесів та безособової мотивації; забезпечення цікавості та викликів у професійній діяльності; розвиток внутрішньої мотивації та самоконцепції; інтеграцію психологічної підтримки у повсякденну діяльність офіцерів; а також підвищення рівня соціальної взаємодії та підтримки; збільшення зацікавленості та різноманітності в діяльності; розвиток лідерських якостей і впливу; сприяння самовдосконаленню та особистісному розвитку; збалансування конформності та індивідуальної ініціативи для військовослужбовців сержантського складу і солдатів, можуть

значно підвищити мотивацію та загальну задоволеність службою у військовослужбовців.

У висновках дисертанткою викладаються науково обґрунтовані теоретичні положення та розроблені на їх основі рекомендації щодо підтримки та корекції мотиваційно-ціннісних детермінант бойової діяльності військовослужбовців Збройних Сил України.

Загальний аналіз змісту роботи свідчить про високий рівень наукової підготовки авторки та її глибоку обізнаність з теоретичними та практичними проблемами досліджуваної тематики.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, є досить високим, пропозиції розроблено на належному науково-теоретичному рівні з урахуванням виявлених проблем, що стосуються розвитку мотиваційно-ціннісної сфери військовослужбовців Збройних Сил України.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше:

- встановлено структуру мотиваційно-ціннісної сфери особистості військовослужбовця Збройних Сил України за призовом під час мобілізації, на особливий період (особистісні цінності, мотиваційно-ціннісні детермінанти, їхня диспозиція) та з'ясовано її вплив на перебіг бойової діяльності (ризик та небезпека, масштабність та тривалість ведення бойових дій, соціальна депривація, умови невизначеності, групова належність тощо);

- емпірично встановлено відмінності мотиваційно-ціннісних профілів різних категорій військовослужбовців Збройних Сил України за призовом під час мобілізації, на особливий період (офіцерів та сержантів і солдатів). Показано зумовленість специфіки прояву мотиваційно-ціннісних детермінант бойової діяльності досліджуваних залежно від професійної ролі та виявлених структурних взаємозв'язків між мотиваційно-ціннісними детермінантами відповідно до виконуваних видів бойової діяльності;

- удосконалено: діагностичний інструментарій вимірювання мотиваційно-ціннісних детермінант бойової діяльності військовослужбовців України шляхом обґрунтування застосування існуючих психодіагностичних методик та розроблення авторського опитувальника;

- набули подальшого розвитку: психологічні практики, у вигляді психологічних тренінгів, розроблених на основі встановлених показників, щодо підвищення мотивації військовослужбовців до бойової діяльності.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження. Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні та впровадженні у практику структур персоналу Збройних Сил України авторського опитувальника для діагностування рівня прояву мотиваційно-ціннісних детермінант бойової діяльності військовослужбовців; розробленні психологічних практик психологічної підтримки та корекції мотиваційно-ціннісних детермінант бойової діяльності військовослужбовців та їх впровадженні у психологічну підготовку військових частин для підтримання

належного рівня мотивації військовослужбовців і забезпечення їх ефективності в умовах бойових дій.

Теоретичні розробки, емпіричні узагальнення і практичні рекомендації, сформульовані в дисертації, впроваджено в освітній процес закладів вищої освіти під час проведення навчальних занять та наукових досліджень за напрямом психологічного забезпечення службово-бойової діяльності. Розроблено та впроваджено в освітній процес Національного університету оборони України під час викладання дисципліни «Соціально-філософські та психологічні аспекти сучасних війн» навчальне заняття на тему: «Психологія бойової мотивації воїна».

Повнота викладу основних результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях. Результати дисертаційного дослідження відображено в 16 наукових працях, з яких: сім статей опубліковано у наукових фахових виданнях, визначених МОН України, а також у тезах восьми виступів на науково-практичних конференціях.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Позитивно оцінюючи актуальність проведеного дисертанткою дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, належний теоретичний рівень і практичну значущість його результатів, слід висловити **певні зауваження** щодо окремих положень роботи, які носять дискусійний характер, потребують певних уточнень та додаткової аргументації автора:

1. У дисертації зазначається актуальність теми в контексті реформування Збройних Сил України відповідно до стандартів НАТО. Проте в самому тексті дисертації відсутній детальний порівняльний аналіз зарубіжних підходів до формування мотиваційно-ціннісної сфери військовослужбовців, що могло б збагатити теоретичну базу дослідження. Аналіз зарубіжного досвіду дозволив б не лише теоретично обґрунтувати актуальність, але й запропонувати адаптовані рекомендації для Збройних Сил України з урахуванням міжнародних стандартів.
2. Теоретично не розкрито відмінності прояву мотиваційно-ціннісних компонентів серед різних груп військовослужбовців, зокрема офіцерів та сержантів, і солдатів. Це відбувається при тому, що на цих відмінностях побудовані статистичні моделі, описані в емпіричній частині дисертації, та за ними перевіряються обрані для дослідження конструкти.
3. Дисертантка опрацювала значну кількість наукових праць, у тексті наводить цитати, визначення та думки вчених стосовно різноманітних аспектів дисертаційного дослідження. Однак дисертантка часто уникає свого авторського ставлення до результатів досліджень інших науковців, інколи не підсумовує наведені цитати або фрагменти текстів. На нашу думку, це певною мірою впливає на висвітлення авторської позиції.

Водночас, викладені зауваження носять дискусійний характер, вказують на комплексність досліджуваної проблеми й загалом не впливають на наукову цінність дисертації.

Загальний висновок та оцінка дисертації щодо присудження ступеня доктора філософії.

Дисертаційне дослідження Гуляк Уляни Миколаївни на тему «Мотиваційно-ціннісні детермінанти бойової діяльності військовослужбовців Збройних Сил України» є актуальною, завершеною і самостійною кваліфікаційною науковою працею, відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022, а також вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій». Виходячи із вищезазначеного Гуляк Уляна Миколаївна заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

**В. о. декана факультету психології,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри експериментальної
та прикладної психології Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка,
заслужений працівник освіти України,
член-кореспондент Національної
академії педагогічних наук України**

Іван ДАНИЛЮК

Підпис засвідчує
Вчений секретар
КАРАУЛЬНА
20.03.21

